

Universiteit
Leiden
The Netherlands

Strafverzwaring vanwege de persoon van het slachtoffer: kanttekeningen bij een ontwikkeling

Ouwerkerk, J.W.

Citation

Ouwerkerk, J. W. (2023). Strafverzwaring vanwege de persoon van het slachtoffer: kanttekeningen bij een ontwikkeling. *Delikt En Delinkwent*, 53(3), 157-166. Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/3620855>

Version: Publisher's Version

License: [Leiden University Non-exclusive license](#)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/3620855>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

DD 2023/13

Strafverzwaring vanwege de persoon van het slachtoffer. Kanttekeningen bij een ontwikkeling

J.W. Ouwerkerk, datum 22-02-2023

Datum	22-02-2023
Auteur	J.W. Ouwerkerk ^[1]
JCDI	JCDI:ADS689763:1
Vakgebied(en)	Strafrecht algemeen (V)

1.

Sinds de jaren negentig is zowel binnen als buiten Nederland veel aandacht uitgegaan naar de rol en positie van slachtoffers in strafzaken. Lange tijd ging het daarbij nagenoeg uitsluitend over de rechtspositie van slachtoffers in het strafproces - een rechtspositie die mede onder invloed van internationale ontwikkelingen ook in Nederland stap voor stap tot wasdom is gekomen.^[2] Inmiddels is de aandacht voor het slachtoffer ook in het *materiële strafrecht* groeiende, getuige althans verscheidene (wets)voorstellen en maatschappelijke discussies die de afgelopen jaren de revue zijn gepasseerd. Daarin wordt steeds gepleit voor het in strafverzwarende zin betekenis toekennen aan *de persoon van het slachtoffer*, om precies te zijn aan enkele *specifieke, welbewust gekozen persoonlijke kenmerken* van dat slachtoffer (bijv. diens professie, seksuele geaardheid of religie). De verzwaring die het gevolg kan zijn van de aanwezigheid van een van die kenmerken, kan betrekking hebben op het geldend strafmaximum of op het toepasselijk sanctiearsenaal.

Voorstellen van deze strekking wekken in het maatschappelijk debat en in de politieke arena meestentijds veel sympathie op, zeker in eerste instantie, zo is althans mijn stellige indruk. Dat is ook wel logisch nu ze vaak tegemoet komen aan een breed levend, en terecht gevoelen van onrechtvaardigheid over de mate waarin sommige groepen mensen (bijv. vrouwen, hulpverleners) vaker slachtoffer worden van ernstige strafbare feiten - al kan niet worden uitgesloten dat sympathie met (specifieke) voorstellen voor sommigen primair of mede is ingegeven door een algemene wens om harder te straffen in plaats van door de wens een specifieke groep slachtoffers (bijv. ambulancebroeders) extra te beschermen. Hoe het ook zij, bij mij persoonlijk roepen de voorstellen in toenemende mate een zeker ongemak op. Dit ongemak betreft niet direct een of meer specifieke voorstellen, maar de idee *als zodanig* om de weg van de strafverzwaring te openen in het geval van persoonlijke slachtofferkenmerken. De concrete vraag die ik er in deze korte bijdrage over opwerp is of er voor de hand liggende, andere veel getroffen groepen in de samenleving zijn, om welke reden(en) hun slachtofferschap niet voor strafverzwaring in aanmerking komt of zou moeten komen, en wat dit betekent voor de verankering van gradaties van slachtofferschap in het materiële strafrecht.

2.

Alvorens met de gegeven vraag aan de slag te gaan is het van belang om te onderkennen dat recente voorstellen met de strekking om in verband met specifieke eigenschappen van het slachtoffer een zwaardere straf mogelijk te maken, niet steevast weerklank vinden. Niet zo lang geleden sneuvelde in de Eerste Kamer ^[3]

nog het zogeheten taakstrafverbod voor geweld tegen personen met een publieke taak. Ook vanuit strafrechtswetenschap en strafrechtspraktijk klinken met regelmaat kritische geluiden. Deze betreffen meestentijds individuele voorstellen, en er bestaat tot op heden dan ook weinig tot geen aandacht voor de hierboven opgeworpen, overkoepelende vraag. Zodoende kan deze bijdrage een aanvulling bieden op het huidige debat erover, dat voorlopig zal voortduren. Immers, de deels internationale achtergrond van recente initiatieven, maar ook het maatschappelijke belang en de actualiteit van de onderwerpen die de revue passeren (zoals geweld tegen vrouwen) rechtvaardigen de verwachting dat oproepen tot strafverzwaring in verband met specifieke slachtoffereigenschappen voorlopig op de maatschappelijke en politieke agenda zullen blijven staan.

3.

Welke mogelijkheden tot strafverzwaring biedt de Nederlandse strafwet nu al en welke voorstellen (al dan niet formeel) zijn er recent gedaan om de bestaande mogelijkheden uit te breiden? De navolgende paragrafen bieden een beknopt overzicht, dat weliswaar niet uitputtend belooft te zijn, maar wel de belangrijkste mogelijkheden en voorstellen beoogt te vermelden.

Als het allereerst gaat om een effect op strafmaxima, begin ik met het strafverzwarend effect van *minderjarigheid*. In de zedentitel van het Wetboek van Strafrecht zien we daar enkele voorbeelden van. Overigens is minderjarigheid van het slachtoffer meestal een bestanddeel van de in deze titel opgenomen delictsomschrijvingen; de betreffende strafbaarstellingen dienen er dan specifiek toe minderjarigen - soms nog specifiekere zestien- of twaalfminners - tegen het omschreven gedrag te beschermen.^[4] Ook buiten de zedentitel kent het Wetboek van Strafrecht delictsomschrijvingen van dit type.^[5] In deze bijdrage laat ik die echter buiten beschouwing. Waar het me immers om gaat zijn delictsomschrijvingen waarbij een specifieke eigenschap van het slachtoffer (zoals diens jonge leeftijd) strafverzwarend werkt ten opzichte van gevallen waarin het slachtoffer die eigenschap niet bezit. Een voorbeeld daarvan in de zedentitel geeft artikel 248 Sr, leden 4 en 6, al is voor strafverzwaring op grond daarvan de enkele minderjarigheid niet voldoende. Zo vereist artikel 248 lid 4 Sr dat voor verhoging met een derde van de maximale gevangenisstraffen op verkrachting (artikel 242 Sr), aanranding (artikel 246 Sr) en ontucht met misbruik van gezag (in de zin van artikel 249 lid 2 Sr) dat tevens misbruik is gemaakt van de kwetsbare positie van de betreffende minderjarige. En artikel 248 lid 6 Sr vereist voor dezelfde verhoging van de genoemde strafmaxima alsmede voor de strafmaxima op verkrachting en aanranding van een bewusteloos of kwetsbaar persoon (artikelen 243 en 247 Sr) dat het feit begaan tegen een minderjarige tevens is voorafgegaan door, vergezeld van, of gevolgd door geweld. Ook in het verband van mensenhandel is aan de minderjarigheid van het slachtoffer een strafverzwarend effect toegekend; met een strafmaximum van vijftien jaren geldt voor de verscheidene vormen van mensenhandel (arbeidsuitbuiting, seksuele uitbuiting, criminele uitbuiting) begaan tegen een minderjarige een drie jaar hogere maximumstraf dan wanneer van minderjarigheid geen sprake is (artikel 273 lid 3 onder 2° Sr).

De veel bredere kwalificatie *kwetsbaarheid* of *kwetsbarepositie* levert in verscheidene gevallen ook een hoger strafmaximum op, zoals we al zagen in artikel 284 lid 4 Sr, maar zoals eveneens geldt op grond van artikel 273 lid 3 onder 2° Sr, waarin naast minderjarigheid ook “misbruik van een kwetsbare positie” wordt genoemd.

Door middel van een initiatiefwetsvoorstel sturen Kamerlid Ellemeet en voormalig Kamerlid Segers thans aan op het toekennen van een strafverzwarend effect aan het feit dat slachtoffers van misdrijven getroffen worden in verband met hun *ras, godsdienst of levensovertuiging, geslacht, seksuele gerichtheid of handicap* (er wordt dan ook wel gesproken van *hate crimes*). In juridische termen behelst hun voorstel het opnemen van het “discriminatoir oogmerk” als strafverzwaringsgrond in het Algemeen Deel van het Wetboek van Strafrecht. ^[6] Nu kent het Wetboek van Strafrecht reeds verscheidene bepalingen waarin discriminatoire uitingen als zodanig strafbaar zijn gesteld (bijv. als groepsbelediging, art. 137c Sr).^[7] Echter, conform eerdere opmerkingen valt dit type bepalingen buiten het bestek van deze bijdrage. Het gaat me nu immers om de situatie waarin het discriminatoire aspect strafverzwarend werkt ten opzichte van gevallen waarin van dat aspect geen sprake is - iets waar het voorstel van Ellemeet en Segers precies toe strekt. Feiten die met discriminatoir oogmerk worden begaan, moeten overeenkomstig hun voorstel immers worden bedreigd met een maximumstraf die een derde hoger ligt dan wanneer het grondfeit zonder dat oogmerk zou zijn begaan. Alhoewel de indieners onderkennen

dat het vaststellen van bewijs voor de aanwezigheid van het discriminatoire motief behoorlijk complex zal zijn, achten zij het van groot belang de voorgestelde grond voor strafverzwaring in de strafwet te verankeren, onder meer uit het oogpunt van normbevestiging (“Hiermee wordt de maatschappelijke norm van gelijke behandeling en gelijkwaardigheid expliciet in de wet bevestigd”), maar ook om de aangiftebereidheid onder slachtoffers te bevorderen en om politie, justitie en rechter ertoe te bewegen nadrukkelijker aandacht te hebben voor “het discriminatoire aspect”.^[8] Daarmee wordt gehoor gegeven aan internationaal gedragen oproepen en wordt aangesloten bij wat in verscheidene ons omringende landen reeds praktijk is.^[9]

Het is duidelijk dat in dit voorstel het enkele bestaan van een bepaalde eigenschap (ras, godsdienst, handicap) bij het slachtoffer niet reeds voldoende is om de grond voor strafverzwaring in te roepen; strafverzwaring komt immers ‘pas’ in beeld wanneer het strafbare feit *vanwege* die eigenschap is gepleegd. Toch wordt met het voorstel afgeweken van strafverzwaringsgronden die reeds langer in het Algemeen Deel van het Wetboek van Strafrecht figureren: recidive (artikel 43a Sr), het hebben van de ambtelijke hoedanigheid (artikel 44 Sr) en meerdaadse samenloop (artikel 57 Sr).^[10] Het strafverzwarend effect is bij deze bestaande bepalingen steeds terug te voeren op een eigenschap van de dader die geheel losstaat van de persoon van het (eventuele) slachtoffer (de dader heeft de ambtelijke hoedanigheid of heeft meerdere strafbare feiten gepleegd). Weliswaar zou kunnen worden betoogd dat ook het discriminatoire oogmerk is terug te voeren op een eigenschap van de dader (het motief waarmee die het feit beging), maar anders dan bij de bestaande strafverzwaringsgronden speelt bij het discriminatoire oogmerk de persoon van het slachtoffer hoe dan ook een significante rol van betekenis.

4.

De verzwaring die het gevolg is van specifieke kenmerken van het getroffen of te treffen slachtoffer behoeft niet per se het geldend strafmaximum te betreffen; deze kan ook het toepasselijk sanctiearsenaal zodanig beperken dat van een feitelijk verzwaarde strafbedreiging sprake is. Daartoe strekte het al even aangestipte wetsvoorstel betreffende uitbreiding van het taakstrafverbod,^[11] dat door de Eerste Kamer werd verworpen. Het wetsvoorstel beoogde te bewerkstelligen dat geen kale taakstraf zou kunnen worden opgelegd aan plegers van geweld in de zin van de artikelen 300-303 Sr jegens *personen met een publieke taak*. Daaronder vallen volgens het wetsvoorstel: ambtenaren van politie, medewerkers van de brandweer of ambulance, buitengewoon opsporingsambtenaren, personeel in het openbaar vervoer, personeel in de zorgsector, jeugdbeschermers, rechters, griffiers, officieren van justitie en advocaten, inspecteurs van de inspectiediensten, beveiligers en bewakers, verkeersregelaars, defensieambtenaren, deurwaarders en reddingszwemmers.^[12] Door middel van het taakstrafverbod zou deze personen een betere bescherming tegen geweld worden geboden, iets wat gerechtvaardigd zou zijn omdat zij zich bij een confrontatie met geweld tijdens de uitoefening van hun functie niet aan dat geweld kunnen onttrekken; onttrekken zou immers betekenen dat de publieke taak niet kan worden uitgeoefend. Het maakt volgens de indieners dat geweld dat jegens personen met een publieke taak is uitgeoefend een “strafrechtelijk zwaarder verwijt” oplevert dan geweld dat jegens anderen wordt uitgeoefend.^[13] De betekenis die daarmee de persoon van het slachtoffer, althans diens professie, in het voorstel speelt, maakt deze voorgestelde uitbreiding van het taakstrafverbod fundamenteel anders dan het reeds bestaande taakstrafverbod (artikel 22b lid 1 Sr), op grond waarvan het de ernst is van (de gevolgen van) het gepleegde feit die bepaalt of al dan niet een kale taakstraf kan worden opgelegd. Jegens *wie* het feit is begaan, doet er niet toe.^[14] Dat dit voorstel, na te zijn aangenomen door de Tweede Kamer, in de Eerste Kamer werd verworpen kende overigens als belangrijkste reden de onaanvaardbare geachte terugdringing van de straftoemingsvrijheid van de strafrechter.^[15]

5.

Niettegenstaande de verwerping van het wetsvoorstel betreffende uitbreiding van het taakstrafverbod wordt via wegen anders dan de strafwet toch betekenis toegekend aan het als slachtoffer *hebben van een publieke taak*. Zo kent het Openbaar Ministerie al enige tijd het beleid dat in geweldszaken tegen personen met een publieke taak zoals bedoeld in dat wetsvoorstel, een 200% hogere straf wordt geëist dan in geweldszaken tegen

personen zonder die taak - als “signaal dat dit soort crimineel gedrag niet wordt getolereerd”. [16] En ook de oriëntatiepunten voor straftoemeting en LOVS-afspraken van de rechtspraak geven er blijk van in strafverzwarende zin rekening te houden met de publieke taak van slachtoffers in het geval van geweld (zoals (zwere) mishandeling, artikel 300 en artikel 302 Sr, of openlijke geweldpleging, artikel 141 Sr), maar ook in het geval van bedreiging (artikel 285 Sr) of belediging (artikel 266 Sr). De in het toepasselijke oriëntatiepunt genoemde straf kan dan met 33%-100% worden verhoogd.[17]

Een gelijksoortige benadering zien we ook in strafzaken met een *discriminatoire aspect*. In de ‘Aanwijzing discriminatie’ zijn niet enkel uitgangspunten en regels opgenomen in verband met de aanpak van de discriminatiedelicten, maar ook voor commune strafbare feiten met een “discriminatieaspect” (zgn. “codis-feiten”). [18] Van een dergelijk aspect is volgens de Aanwijzing, en mede onder verwijzing naar de gronden genoemd in artikel 137c Sr, sprake wanneer het *ras, de godsdienst of levensovertuiging, de hetero- of homoseksuele gerichtheid, de lichamelijke, psychische of verstandelijke handicap*,^[19] of de *genderidentiteit*^[20] van het slachtoffer een rol heeft gespeeld (bijv. de aanleiding is geweest) bij het begaan van het commune delict.^[21] Is daar sprake van, dan dient dit als “strafverzwarende omstandigheid” in de strafeis te worden meegenomen.^[22] In verscheidene strafforderingsrichtlijnen komt dit concreet tot uitdrukking.^[23] In de LOVS-oriëntatiepunten voor straftoemeting is die benadering echter niet gevolgd.^[24]

In het navolgende ligt de nadruk op gronden voor strafverzwaring in de strafwet, in de zin van de wet in formele zin. Manieren om daar buiten om in strafverzwarende zin betekenis toe te kennen aan de persoon van het slachtoffer laat ik verder buiten beschouwing.

6.

De voorgaande paragrafen laten zien dat in het verband van ons materiële strafrecht een aantal specifiek onderscheiden kenmerken van slachtoffers op verschillende manieren een strafverzwarend effect kunnen hebben óf volgens sommigen zouden moeten hebben ten opzichte van strafbare feiten die zijn begaan tegen slachtoffers die niet over (een van) deze kenmerken beschikken. Genoemde kenmerken hebben betrekking op minderjarigheid, kwetsbaarheid, professie, ras, godsdienst of levensovertuiging, seksuele gerichtheid, geslacht, genderidentiteit, en handicap. Het grootste deel van deze kenmerken geldt als ongekozen of aangeboren menselijke kenmerken (bijv. ras, seksuele gerichtheid) terwijl andere kenmerken (professie, godsdienst, levensovertuiging) worden beschouwd als gekozen, althans niet-aangeboren kenmerken. Aan het kenmerk minderjarigheid kleefde de bijzondere eigenschap dat het gaat om een ongekozen, maar wel veranderlijk kenmerk nu minderjarigen vanzelf de meerderjarige leeftijd bereiken, waarna hun eventuele slachtofferschap niet langer een strafverzwarend effect zal hebben.

In het navolgende zal ik niet nader ingaan op de redenen die ten grondslag liggen aan keuzes en voorstellen voor het uitlichten van elk van deze kenmerken teneinde er een strafverzwarende effect aan te verbinden. Waar het me immers in deze bijdrage allereerst om gaat (zie par. 1) is te verkennen welke eventuele andere persoonlijke kenmerken bovenmatig vatbaar maken voor slachtofferschap.

Nu benoemde ik in de eerste paragraaf van deze bijdrage al een zeker ongemak met de terugkerende discussie over strafverzwaring op grond van slachtofferkenmerken. Dit ongemak heeft te maken met een ‘vergeten’ slachtoffereigenschap die ik hier als eerste noem. Het betreft *lage sociaaleconomische positie*. Het is een bekend gegeven dat mensen met een lage sociaaleconomische positie vatbaarder zijn voor slachtofferschap van criminaliteit dan mensen die in een sterke(re) sociaaleconomische positie verkeren. Verschillende wetenschappelijke studies bevestigen dat dit ook in Nederland geldt, in elk geval ten aanzien van een aantal specifieke delictscategorieën die vaker voorkomen in achterstandsbuurtten waar het inkomen van relatief veel bewoners laag is. Dit laatste brengt, zo blijkt, zowel een verhoogd risico op daderschap als slachtofferschap met zich: “... verdachten en slachtoffers van misdrijven [komen] vaak uit dezelfde maatschappelijke risicogroepen [...] en dader- en slachtofferschap [zijn] tot op zekere hoogte aan elkaar gerelateerd”. [25] Uit het rapport ‘Armoede en sociale uitsluiting 2021’ volgt onder meer dat mensen in de (langdurig) lage inkomensgroep^[26] dubbel zo vaak slachtoffer worden van geweldsdelicten (dat wil zeggen: mishandeling, bedreiging en seksuele delicten) als mensen in de hogere inkomensgroep;^[27] en dat mensen

met een inkomen onder de lage-inkomensgrens vaker het slachtoffer worden van bepaalde cyberdelicten, namelijk laster (zoals het verspreiden van foto's of filmpjes) en bedreiging. ^[28] De grotere vatbaarheid voor slachtofferschap van mensen met een lage sociaaleconomische status wordt evenwel niet nadrukkelijk betrokken in recente en hedendaagse juridische en politieke discussies over slachtofferschap en de eventuele rol van het materiële strafrecht daarbij.

Ten tweede. Een significant groter risico op slachtofferschap bestaat er in Nederland voor *mannen* als het gaat om levensdelicten. Cijfers van het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS) tonen dat aan. In 2021 werden in Nederland 126 mensen het slachtoffer van moord en doodslag, waarvan 88 mannen tegenover 38 vrouwen.^[29] De voorgaande jaren laten eveneens grote verschillen zien: 77 mannen tegenover 44 vrouwen in 2020; 81 mannen tegenover 44 vrouwen in 2019; 76 mannen tegenover 43 vrouwen in 2018; en 112 mannen tegenover 46 vrouwen in 2017. Het betreft grote verschillen die desondanks niet worden geproblematiseerd, laat staan dat ooit de idee is opgeworpen om een strafverzwarend effect toe te kennen aan het ombrengen van een persoon van het mannelijk geslacht.^[30]

7.

Deze twee groepen beziend, bestaan dan eigenlijk goede redenen om hun slachtofferschap niet voor strafverzwaring in aanmerking te laten komen en daar bovendien het maatschappelijke en politieke debat niet eens over te voeren? Die vraag laat zich mijns inziens het best beantwoorden door in herinnering te roepen welke boodschap men beoogt uit te dragen met de in de wet verankerde én voorgestelde/aanhangige mogelijkheden tot strafverzwaring op grond van persoonlijke eigenschappen van slachtoffers. Naar blijkt is dat steeds de boodschap dat die specifieke slachtoffereigenschappen het gepleegde feit *strafwaardiger* maken dan feiten begaan jegens slachtoffers die niet over die eigenschappen beschikken of die niet vanwege die eigenschappen (in het geval van *hate crimes*) werden begaan. Maar waarin dan precies die verhoogde strafwaardigheid in schuilt, wordt niet altijd even goed duidelijk gemaakt - en is wellicht ook niet duidelijk te maken. Want hoe valt aan een jonge man, opgegroeid in een niet zo veilige achterstandsbuurt met weinig uitzicht op sociaaleconomische verbetering uit te leggen dat we de klappen die hij voor de zoveelste keer kreeg een lagere straf verdienen dan de soortgelijke klappen die de Joodse jonge man, zoon van twee artsen en opgegroeid in een veilige villawijk, vanwege zijn joods-zijn heeft gekregen? Natuurlijk zie ik in dat het motief in de tweede situatie een intimiderende, bedreigende uitwerking heeft op een bredere groep (in het voorbeeld zou dat de Joodse gemeenschap zijn), tegelijkertijd kan niet worden uitgesloten dat het negatieve effect van het geweld in de eerste situatie eveneens veel verder reikt dan het slachtoffer en zijn directe naasten alleen, juist als sprake is van een minder veilige achterstandsbuurt waarin niet enkel slachtofferschap, maar ook ouderschap sterker is vertegenwoordigd dan in de gemiddelde villawijk. Dat discriminatoir gemotiveerde criminaliteit (*hate crime*) deel uitmaakt van “polarisatieprocessen die de sociale afstand tussen bevolkingsgroepen vergroten” (zoals initiatiefnemers Elleméet en Segers stellen) ^[31] acht ik absoluut aannemelijk, maar laten we sociale afstand tussen bevolkingsgroepen niet net zo goed in stand als we met kennis van vergroot slachtofferschap onder personen met een lage sociaaleconomische status geen extra signaal wensen uit te zenden dat crimineel gedrag jegens hen minstens zo strafwaardig is? Ik vrees van wel - en ik vind dat vooralsnog niet uit te leggen.

Gaat het om de positie van mannen en hun sterk verhoogde kans op slachtofferschap van levensdelicten, dan geldt zoals bekend dat de wet thans niet in strafverzwarende zin onderscheid maakt tussen mannen, vrouwen en andere genderidentiteiten. Het is alleszins van belang dat zo te laten. Ook voornoemd initiatiefwetsvoorstel inzake *hate crimes* beoogt dat geenszins te veranderen; het noemt *geslacht* als een van de gronden voor strafverzwaring, zonder nader onderscheid te maken. Toch is het van belang de bij moord en doodslag bestaande verschillen in slachtofferschap tussen mannen en vrouwen in deze bijdrage te benoemen - dit in verband met een onderwerp dat heden ten dage in het buitenland, maar in toenemende mate ook in Nederland veel aandacht krijgt: femicide. Deze term wordt gebruikt om het specifieke fenomeen aan te duiden dat vrouwen worden gedood vanwege hun vrouw-zijn. Het komt mij voor dat wanneer die situatie zich voordoet, sprake is van een *hate crime* zoals in het initiatiefwetsvoorstel is bedoeld, zodat het strafmaximum op de in casu gepleegde moord of doodslag met een derde zou worden verhoogd. Overigens wordt de term femicide in het wetsvoorstel niet gebruikt; het betreft dan ook een term die in Nederland tot op heden voornamelijk in het

maatschappelijk debat wordt gebezigd en meestentijds door organisaties die zich inzetten voor (een betere waarborging van) vrouwenrechten - al wordt er soms ook vanuit wetenschappelijke hoek gepleit voor gebruik van de term, ter expliciete onderkenning van het specifieke risico dat vrouwen lopen om in de relationele sfeer slachtoffer te worden van criminaliteit.^[32] Het is dan ook niet ondenkbaar dat de term - ook het juridisch gebruik ervan - meer en meer in zwang zal raken in Nederland. Waakzaamheid is echter geboden. Gebruik van de term *femicide* is namelijk niet vanzelfsprekend beperkt tot (ex-)partnerdodingen alleen. Liem wijst erop dat in verscheidene landen het doden van vrouwen vrijwel altijd als *femicide* wordt bestempeld (in verscheidene Latijns-Amerikaanse landen betreft het bovendien een separaat strafbaar gesteld delict), ook als geenszins bekend is of het geslacht van het slachtoffer daadwerkelijk een rol had gespeeld.^[33] Dan toch standaard, althans met gemak, van *femicide* spreken acht Liem problematisch. Op basis van uitgebreid onderzoek naar moord en partnerdoding stelt zij dat daarbij een “scala aan facetten” een rol blijkt te spelen - een heterogeniteit waar de term *femicide* niet per se recht aan doet. Zelfs (ex-)partnerdodingen hoeven niet per se door het vrouw-zijn van het slachtoffer gedreven te zijn.

Wie echter niettemin een zo breed gebruik van de term voorstaat, werpt als vanzelf de vraag op waarom gender niet net zo goed een rol zou kunnen spelen bij levensdelicten begaan jegens mannen.^[34] Het significant hogere aantal mannen dat jaarlijks om het leven wordt gebracht, suggereert toch wel dat het man-zijn op een of andere wijze een rol heeft gespeeld. Het is dus op zijn minst interessant om ons nadrukkelijk af te vragen waarom we daar minder moeite mee lijken te hebben, en ook zouden mogen hebben, dan met gendergerelateerd geweld jegens vrouwen - temeer als in het belangrijke debat daarover op enig moment de vraag aan de orde zou komen of het fenomeen *femicide* in het materiële strafrecht een specifieke benadering zou verdienen. Stellen we die vraag niet nadrukkelijker dan we heden ten dage doen, dan ligt het gevaar op de loer dat we met een beroep op gendergelijkheid en alle goede bedoelingen ten spijt, meer ongelijkheid in de hand werken.^[35]

8.

Wat moeten we met dit alles in ons materiële strafrecht? Naar ik hopelijk overtuigend heb laten zien, zijn er inderdaad groepen in onze samenleving wiens verhoogde kans op slachtofferschap geen aanleiding is geweest voor het toekennen van strafverzwarende effecten aan het jegens hen plegen van (bepaalde) strafbare feiten - en evenmin zijn daar ooit voorstellen toe ingediend. Waar dat voor het verhoogde slachtofferschap van mannen volgens mij goed uit te leggen valt - een wettelijk onderscheid op basis van geslacht kan niet de bedoeling zijn - ligt dat heel anders waar het gaat om een lage sociaaleconomische status. Dat alleen al roept de vraag op hoe heilzaam het nu eigenlijk überhaupt is om bepaalde persoonlijke kenmerken van slachtoffers aan te merken als op enigerlei wijze strafverzwarend. Het lijkt immers onvermijdelijk dat we groepen over het hoofd zullen zien en dat fundamentele beginselen (zoals gendergelijkheid) somtijds het tegendeel bepleiten.

Het is precies daarom dat het pleidooi van de Amerikaanse wetenschapper Fineman voor een “‘post-identity’ inquiry” me aanspreekt, met name voor de gevallen waarin met een beroep op gelijkheid een strafverzwarend effect wordt toegekend aan welomschreven slachtofferkenmerken.^[36] Fineman stelt dat de Amerikaanse opvatting van “equality” verworpen is tot een wel erg beperkt vereiste van *gelijke behandeling* of, anders gezegd, een nogal formele anti-discriminatieopdracht. Het verklaart volgens haar dat in de Amerikaanse samenleving voornamelijk aandacht is voor klassieke - en vanzelfsprekend belangwekkende! - *equal protection* categorieën (ras, geslacht, religie, etc.), terwijl niet tot nauwelijks aandacht bestaat voor andere, feitelijk net zo aanwezige, vormen van ongelijkheid die evenzeer in institutionele en maatschappelijke structuren geworteld kunnen zijn en die bijvoorbeeld betrekking kunnen hebben op economische en sociale achterstand (zoals armoede).^[37] De gevolgtrekkingen die zij daar vervolgens aan verbindt zijn volgens mij goed te relateren aan hoe in Nederland het debat wordt gevoerd over een zo responsief mogelijk materieel strafrecht, eveneens grotendeels langs de lijnen van de klassieke aan antidiscriminatiebeleid gerelateerde persoonskenmerken, oftewel langs de lijnen van “identity categories”. Zonder ook maar enigszins te willen afdoen aan het belang van welke inspanningen dan ook ter bestrijding van discriminatie, kan ik Fineman goed volgen in haar conclusie dat aandacht voor die identiteitscategorieën alleen, slechts in beperkte mate werkelijke gelijkheid weet te bewerkstelligen. Ook wie niet onder een van deze identiteitscategorieën valt, kan

zich immers in een achtergestelde, ten opzichte van anderen ongelijke/ongelijkwaardige, positie bevinden - het klassiek-liberale wensdenken ten spijt. Fineman identificeert dan ook zogeheten “lack-of-opportunity categories” en stelt dat het huidige onderscheid in te beschermen groepen (“identity categories”) - verordonneerd dus door het denken in een anti-discriminatieopdracht - miskent dat deze “lack-of-opportunity categories” de “identity categories” niet zelden overstijgen en doorkruisen: “Privilege and disadvantage migrate across identity categories”.^[38] Het is iets dat, naar het mij voorkomt, inderdaad geldt voor wat ik hierboven aanduidde als het slachtofferkenmerk van lage sociaaleconomische status. Die kan immers alle bevolkingsgroepen treffen, van wat voor afkomst en geslacht ook, en onafhankelijk van religie of levensbeschouwing.

Willen we langs de weg van het strafrecht een vorm van gelijkheid bevorderen die verder gaat dan de waarborging van gelijke behandeling (oftewel: de bestrijding van discriminatie alleen) - maar die, dát mede overkoepelend, alle vormen van kwetsbaarheid, als aan het mens-zijn inherent, weet te beschermen en te adresseren, dan lijken de recente voorstellen voor het in strafverzwarende zin betekenis toekennen aan de persoon van het slachtoffer (in de vorm van een uitbreiding van het taakstrafverbod - om andere reden verworpen - en het initiatiefwetsvoorstel inzake *hate crimes*) mij niet goed houdbaar. De slachtofferkenmerken die in deze voorstellen centraal staan, betreffen immers, althans grotendeels de identiteit van slachtoffers betreffen.

Het komt mij tegelijkertijd voor dat het welhaast onmogelijk is om voor zogenoemde “lack-of-opportunity” groepen op het niveau van de strafwet te voorzien in de mogelijkheid van strafverzwarende effecten, juist omdat die groepen niet aan de hand van “identity” te omschrijven zijn. Daarop bestaat overigens wel een uitzondering. De enige, althans een van de zeer weinige, categorieën van kwetsbaarheid of “lack of opportunities” die een gemakkelijk af te bakenen groep als geheel betreffen, is de categorie van minderjarigheid. Jaren aan wetenschappelijke studie bevestigen dit, zodat heel wel te rechtvaardigen is dat de strafwet, zeker in de context van bepaalde delicten, bij minderjarig slachtofferschap in strafverhoging voorziet.^[39] Voor het overige geldt echter niet alleen dat het codificeren van strafverzwarende effecten voor “lack-of-opportunity”-groepen uiterst ingewikkeld is, het zou bovendien op gespannen voet staan met de gedachte dat kwetsbaarheid aan het mens-zijn inherent is en niet in specifieke eigenschappen tot uitdrukking kan worden gebracht. Laten we de strafwet daar dus van vrijhouden.

Voetnoten

[1] *Hoogleraar Europees strafrecht aan de Universiteit Leiden.*

[2] Zie voor overzichten van deze ontwikkeling van ‘slachtofferemancipatie’, inclusief enkele kritische reflecties daarop bijvoorbeeld: Y. Buruma, ‘Een mentaliteitsgeschiedenis van slachtofferemancipatie’, *Nederlands Tijdschrift voor Strafrecht* 2020-1, p. 3-10 en M.S. Groenhuisen, ‘Van de regen in de drup. Van een kennisgestuurde slachtofferemancipatie in het strafrecht naar een “goede bedoelingen slachtofferpolitiek” anno 2018’, *DD* 2018/14.

[3] Zie het verslag van de stemming van 18 oktober 2022: <https://www.eerstekamer.nl/verslagdeel/20221018/ hoofdelijk> (laatst geraadpleegd op 6 februari 2023).

[4] Een voorbeeld hiervan biedt artikel 240a Sr (het aanbieden van een schadelijke afbeelding aan jeugdigen), maar uiteraard ook artikel 240b Sr (verspreiden, vervaardigen, etc. van kinderporno). Het gaat om gedragingen waar personen in andere leeftijdscategorieën dan die in de delictsomschrijving zijn genoemd, niet strafrechtelijk tegen worden beschermd.

[5] Zie bijvoorbeeld de artikelen 279 en 280 Sr (onttrekking minderjarige aan het gezag resp. verbergen of bemoeilijken nasporing van minderjarige die aan gezag onttrokken is).

[6] [Kamerstukken II 2021/22, 35 709, nr. 6](#) (Voorstel van wet van de leden Ellemeet en Segers tot wijziging van het Wetboek van Strafrecht in verband met de invoering van het discriminatoir oogmerk als strafverzwarringsgrond (initiatiefvoorstel), zoals gewijzigd naar aanleiding van het advies van de Afdeling

advisering van de Raad van State). De vorige versie betrof een initiatiefwetsvoorstel van de (inmiddels beiden voormalige) leden Buitenweg en Segers, [Kamerstukken II 2020/21, 35 709, nrs. 1-3](#).

[7] Zie voor meer voorbeelden: S.V. Hellemons, P.M. Schuyt & J.M. ten Voorde, 'Het discriminatoir oogmerk als strafverzwarende omstandigheid. Een rechtsvergelijkende waardering', *Nederlands Juristenblad* 2021/1641.

[8] [Kamerstukken II 2021/22, 35 709, nr. 7](#) (Memorie van toelichting zoals gewijzigd naar aanleiding van het advies van de Raad van State), p. 2.

[9] Zie over die praktijk in andere landen o.m. J.M. ten Voorde, S.V. Hellemons & P.M. Schuyt, *Discriminatie als strafbeïnvloedende omstandigheid bij strafbare feiten. Een rechtsvergelijkende studie*, Den Haag: Boom juridisch 2020.

[10] Door Kelk & De Jong aangemerkt als "strafverhogende omstandigheden", zie C. Kelk & F. de Jong, *Studieboek materieel strafrecht* (7^e druk), Deventer: Wolters Kluwer 2019, p. 572.

[11] Wetsvoorstel tot wijziging van het Wetboek van Strafrecht in verband met het beperken van de mogelijkheden om een taakstraf op te leggen bij geweld tegen personen met een publieke taak (Wet uitbreiding taakstrafverbod), [Kamerstukken II 2019/20, 35 528, nrs. 1-3](#).

[12] [Kamerstukken II 2019/20, 35 528, nr. 3](#) (MvT), p. 10-11.

[13] Idem, p. 2.

[14] Zij het dat de specifiek genoemde ernstige strafbare feiten waarbij geen kale taakstraf kan worden opgelegd, zedendelicten betreffen waarbij minderjarige slachtoffers worden gemaakt (artikelen 240b, 248a-248c en 250 Sr).

[15] Zie het verslag van de stemming van 18 oktober 2022: [https://www.eerstekamer.nl/verslagdeel/20221018/ hoofdelijk](https://www.eerstekamer.nl/verslagdeel/20221018/hoofdelijk) (laatst geraadpleegd op 6 februari 2023).

[16] De 'Aanwijzing kader voor strafvordering minderjarigen' (2019A003), *Stcrt.* 2019, 14890 spreekt in dit verband van personen "die belast zijn met de uitoefening van een Veilige Publieke Taak" (zoals hulpverleners en ander medisch personeel) of "met een functie of rol met enige vorm van gezag omkleed" (zoals treinconducteurs); van functionarissen "in het openbaar vervoer" (zoals een buschauffeur) en "met een andere taak in het publieke domein" (zoals onderwijzers of advocaten); en van journalisten.

[17] De Rechtspraak, *Oriëntatiepunten voor straftoemeting en LOVS-afspraken*, bijgewerkte versie januari 2023, <https://www.rechtspraak.nl/SiteCollectionDocuments/Oriëntatiepunten-en-afspraken-LOVS.pdf> (laatst geraadpleegd 10 februari 2023).

[18] 'Aanwijzing discriminatie' (2018A009), *Stcrt.* 2018, 68988. Zie par. 1.2 voor de term codis-feiten.

[19] Deze opsomming komt overeen met de gronden zoals die thans in artikel 137c Sr zijn opgenomen. Het verdient vermelding dat als onderdeel van het eerder aangehaald initiatiefwetsvoorstel van Ellemée en Segers inzake zgn. hate crimes wordt voorgesteld de term 'hetero- en homoseksuele gerichtheid' te vervangen door 'seksuele gerichtheid' alsmede om 'lichamelijke, psychische of verstandelijke handicap' te vervangen door 'handicap'. In een eerder in consultatie geweest conceptwetsvoorstel werd daarnaast voorgesteld om 'genderidentiteit', 'genderexpressie' en 'geslachtskenmerken' als nieuwe gronden toe te voegen, zie Conceptwetsvoorstel wijziging Awgb en WvSr t.a.v. seksuele gerichtheid en genderidentiteit, <https://www.internetconsultatie.nl/awgbseksuelegerichtheid> (laatst bezocht op 13 februari 2023).

[20] De Aanwijzing spreekt in dit verband van "genderidentiteit die niet past bij het geboortegeslacht", zie par. 1.2.

[21] Idem.

[22] Idem, par. 3.4.

[23] Ik volsta hier met te verwijzen naar de voorbeelden genoemd in Hellemons, Schuyt & Ten Voorde 2021, voetnoot 8.

[24] De Rechtspraak, *Oriëntatiepunten voor straftoemeting en LOVS-afspraken*, bijgewerkte versie januari 2023, <https://www.rechtspraak.nl/SiteCollectionDocuments/Oriëntatiepunten-en-afspraken-LOVS.pdf> (laatst geraadpleegd 10 februari 2023).

[25] Centraal Bureau voor de Statistiek, *Armoede en sociale uitsluiting 2021*, p. 79. Deze nieuwste versie van een tweejaarlijkse publicatie is online te raadplegen via <https://longreads.cbs.nl/armoede-en-sociale-uitsluiting-2021/de-sociale-context-van-armoede/> (laatst bezocht op 17 februari 2023). In meer algemene zin wordt de relatie tussen dader- en slachtofferschap onder lage-inkomensgroepen gerelateerd aan de grotere kans op sociale uitsluiting onder personen met kans op armoede, vgl. par. 5.1 van het aangehaalde rapport. Meer over slachtofferschap in dat verband las ik in J. van Wilsem, K. Wittebrood & N.D. de Graaf, 'Buurtdynamiek en slachtofferschap van criminaliteit. Een studie naar de effecten van sociaal-economische stijging, daling en stabiliteit in Nederlandse buurten', *Mens & Maatschappij* 2003, nr. 1, p. 4-28.

[26] Het rapport hanteert de lage-inkomensgrens van het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS) als kritische drempel, zie: Centraal Bureau voor de Statistiek, *Armoede en sociale uitsluiting 2021*, p. 3.

[27] Idem, p. 82. Mogelijk verklaart dit waarom slachtofferschap van traditionele criminaliteit het grootst is in stedelijke gemeenten (in de zogeheten G4 geldt een percentage van 28% van de inwoners tegenover 17% landelijk), al kan ik dat niet met zekerheid stellen. Zie Centraal Bureau voor de Statistiek, *Veiligheidsmonitor 2021*, par. 4.1.3-4.1.4b op p. 40-42 alsook R.F. Meijer, D.E.G. Molenaar, R. Choenni & S.W. van den Braak, *Criminaliteit en rechtshandhaving 2021. Ontwikkelingen en samenhangen*, WODC 2022 (Cahier 2022-12), p. 49.

[28] Idem, p. 84.

[29] Cijfers te raadplegen op de website van het CBS: <https://www.cbs.nl/nl-nl/cijfers/detail/84726NED> en de tabel op <https://www.cbs.nl/nl-nl/maatwerk/2020/42/helft-minder-slachtoffers-moord-en-doodslag-in-20-jaar> (laatst geraadpleegd op 17 februari 2023).

[30] Met dank aan collega dr. Anke Ramakers die zo vriendelijk was me op weg te helpen met het vinden en juist begrijpen van relevante cijfers, waaronder de cijfers waar in deze en de vorige alinea naar is verwezen.

[31] [*Kamerstukken II 2021/22, 35 709, nr. 7*](#) (Memorie van toelichting zoals gewijzigd naar aanleiding van het advies van de Raad van State), p. 7.

[32] De NOS berichtte op 29 januari jl. onder verwijzing naar cijfers van het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS) dat van de vrouwen die in de afgelopen jaren in Nederland om het leven werden gebracht meer dan de helft werd omgebracht door de partner of ex-partner terwijl dat bij mannen in slechts 4 procent van de gevallen zo is. Ik vond op de website van het CBS cijfers die daar inderdaad mee overeen lijken te stemmen, zie <https://www.cbs.nl/nl-nl/nieuws/2022/39/meer-mannen-vermoord-in-2021> (laatst bezocht op 17 februari 2023). Hetzelfde artikel laat emeritus hoogleraar Römken aan het woord die pleit voor introductie in Nederland van de term femicide. Zie NOS Nieuws 29 januari 2023, 'Ook Nederland kent femicide, maar we gaan er de straat niet voor op' (<https://nos.nl/artikel/2461767-ook-nederland-kent-femicide-maar-we-gaan-er-niet-de-straat-voor-op>).

[33] M.C.A. Liem, 'Femicide: een kritische reflectie op het gebruik van de term', *Strafblad* 2021, p. 164-166.

[34] Liem wijst op "klassieke genderpatronen in de samenleving" die eraan zouden bijdragen dat mannen "disproportioneel vaak" slachtoffer zijn van geweld, idem, p. 165.

[35] Een gevaar waarover ik in mijn vorige editorial schreef n.a.v. een concreet voorstel voor een EU-richtlijn, zie J.W. Ouwerkerk, 'What's the EU got to do with it? Over de strafbaarstelling van verkrachting, genderspecifiek wetgeven en uitdijende strafbaarstellingsbevoegdheden van de Europese Unie', *DD* 2022/39.

[36] M.A. Fineman, 'The Vulnerable Subject: Anchoring Equality in the Human Condition', *Yale Journal of Law and Feminism* 2008, Volume 20, Issue 1, p. 1-23. Veel dank aan mijn collega dr. Pinar Ölcü die mij wees op het inspirerende werk van Fineman, toen we elkaar uitvoerig spraken over de thematiek van de onderhavige bijdrage.

[37] Idem, p. 3-4. Aan deze stellingname ligt de idee ten grondslag dat *iedere mens* een inherent kwetsbaar wezen is: "Vulnerability initially should be understood as arising from our embodiment, which carries with it the ever-present possibility of harm, injury and misfortune from mildly adverse to catastrophically devastating events, whether accidental, intentional, or otherwise", zie p. 9.

[38] Idem, p. 21.

[39] Zo suggereert ook Fineman, zij het niet specifiek in relatie tot de wet, idem, p. 8 en 11.